

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900)

Tarık Sarıoğlu*

Özet

Cısr-i Mustafa Paşa bölgesi, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan ve ipekçiliği ile ünlü olmasından dolayı Bulgarlar tarafından “ipek şehir” olarak adlandırılan Svilengrad (Свиленград)’dır. Osmanlı döneminde Yavuz Sultan Selim’in damadı Boşnak (Çoban) Mustafa Paşa’nın Meriç Nehri üzerine inşa ettirdiği köprüye atfen “Cısr-i Mustafa Paşa” adıyla anılmıştır. Osmanlı hâkimiyetine geçtiği dönemden itibaren Çirmen Sancağı’na bağlı bir kaza konumundayken, bu sancağın 19. yüzyıl başlarında lağvedilmesi ile bölge Edirne Vilayeti’ne bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir. Edirne sınırından başlayarak Meriç Nehri’nin takip ettiği düz bir ova üzerinde bulunan kaza toprakları, Yunanistan sınırına ve Kuzey Bulgaristan’a doğru yükselerek devam etmektedir. Rodop Dağları’nın bir uzantısı olarak görülen bu tepelerden birinin üzerine kurulmuş olan Neutzikon (Mezek) Kalesi, kazanın bulunduğu yerin tarihte önemli bir stratejik konuma sahip olduğunu göstermektedir.

19. yüzyıl boyunca Edirne Vilayeti’nin önemli bir kazası olan Cısr-i Mustafa Paşa, bu yüzyıl içerisinde Balkanlarda yaşanan çeşitli olaylardan nasibini almış, 1829 ve 1876 yıllarında Rus işgali sonucu diğer Balkan şehirleri ile birlikte aynı kaderi paylaşmıştır. Bu yüzyılın sonunda Cısr-i Mustafa Paşa Kazası, doğusunda Edirne, güneyinde Ortaköy, batısında ve kuzeyinde Harmanlı ile Kavaklı kazalarına sınırdır. Yine bu dönemde 10.432’si Müslüman, 4.325’i Rum, 12.910’u Bulgar, 417’si Musevi, 35’i Ermeni ve 89’u Katolik olmak üzere 28.208 nüfusu bulunmaktadır. Balkan Savaşları’na kadar bölgedeki önemini koruyan Cısr-i Mustafa Paşa, 1915 yılında Bulgaristan Krallığı’na bırakılmıştır.

Bu çalışmada 1875-1900 tarihleri arasında Cısr-i Mustafa Paşa kazasının idarî yapısı hakkında bilgiler verilerek kazada görev yapan yöneticiler, memurlar ile kaza meclisleri hakkında bilgiler verilecektir. Bu doğrultuda Osmanlı Balkanlarında önemli bir konum ve işlevde bulunan kazanın ilgili tarihlerdeki bürokratik yapısının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, tariksarioglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1223-3517, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.47

Anahtar Kelimeler: Cisir-i Mustafa Paşa, Kaza Yönetimi, Osmanlı Taşra İdaresi, Kaza Meclisleri, Taşralarda Bürokrasi Sınıfı.

The Administrative Structure of Cisir-i Mustafa Pasha District in the Last Quarter of the 19th Century (1875-1900)

Abstract

The region of Cisir-i Mustafa Pasha is Svilengrad (Свилеград), which is located within the borders of Bulgaria today and was given a name meaning “silk city” by the Bulgarians because it is famous for its sericulture. It was called “Cisir-i Mustafa Pasha” in reference to the bridge built by the Bosnian (Shepherd) Mustafa Pasha, groom of Yavuz Sultan Selim, on the Meriç River during the Ottoman period. While it was a district of Çirmen Sanjak since the time it came under Ottoman domination, the region became a district center of Edirne Province with the abolition of this sanjak at the beginning of the 19th century. Starting from the Edirne border, the lands of the district, located on a flat plain followed by the Meriç River, continue to rise towards the Greek border and Northern Bulgaria. “Neutzikon (Mezek) Castle”, built on one of these hills, which is seen as an extension of the Rhodope Mountains, shows that the place where the district was found had an important strategic position in history.

Cisir-i Mustafa Pasha, who was an important district of Edirne Province during the 19th century, had its share of various events in the Balkans during this century, and shared the same fate with other Balkan cities as a result of the Russian occupation in 1829 and 1876. At the end of this century, Cisir-i Mustafa Pasha District borders Edirne in the east, Ortaköy in the south, and Harmanlı and Kavaklı districts in the west and north. Again in this period, there were 28.208 inhabitants, of which 10.432 were Muslims, 4.325 Greeks, 12.910 Bulgarians, 417 Jews, 35 Armenians and 89 Catholics. Cisir-i Mustafa Pasha, who maintained his importance in the region until the Balkan Wars, was left to the Kingdom of Bulgaria in 1915.

In this study, information about the administrative structure of the Cisir-i Mustafa Pasha District between 1875-1900, will be given and information will be given about the administrators, officials and district councils working in the district. In this direction, it is aimed to reveal the bureaucratic structure of the district, which has an important position and function in the Ottoman Balkans.

Keywords: Cisir-i Mustafa Pasha, District Management, Ottoman Provincial Organization, District Assemblies, Bureaucracy Class in the Provincials.

Giriş

Bulgaristan'ın Haskova vilayeti sınırları içerisinde yer alan ve ipek üretiminin yaygınlığı dolayısıyla Bulgarlar tarafından “İpek şehri” olarak adlandırılan Svilengrad (Свиленград) şehrinin Osmanlı dönemindeki ismi Cisir-i Mustafa Paşa'dır.¹ Edirne'nin 32 km kuzeybatısında kalan şehrin ilk yerleşimcileri Traklardır. MÖ 1000'li yıllarda Trak kabileleri, adını verdikleri bütün Trakya'ya yayılmışlardır. Bölgeyi Trakların ardından önce Makedonlar, daha sonra Romalılar istila etmişlerdir. Bölgenin gelişmesinde çok önemli rol oynayan Roma İmparatorluğu parçalanınca Bizans hakimiyetinde kalan bölge, bulunduğu stratejik konumu dolayısıyla önemini korumuştur. Bu dönemde kuzeyden gelen Slav ve Türk akınlarını önlemek amacıyla Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1117) zamanında bir kale inşa edilmiştir. Cisir-i Mustafa Paşa'nın 10 km güneybatısında bir tepe üzerinde bulunan yapı, Mezek Kalesi olarak bilinir.²

Cisir-i Mustafa Paşa'nın bulunduğu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine ne zaman girdiği kesin olarak bilinmese de Edirne'den sonra fethedildiği tahmin edilmektedir. Edirne'nin ardından Dimetoka ve Çirmen bölgeleri kısa bir süre içerisinde fethedilmiş, bu süre zarfında Cisir-i Mustafa Paşa da Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.³ Edirne Vilayet Salnamesinde Dimetoka'dan hareket eden Osmanlı birliklerine karşı koyamayacağını anlayan Bizans tekfuru kaleyi savaşmadan teslim etmiştir. Söz konusu kaynağa göre bölgeye 1397 yılından sonra idari memurların atandığı kaydedilmiştir.⁴ Çirmen'in fethi ile Osmanlı, Balkanlarındaki ilk sancak kurulmuş, bölgede yeni fethedilen topraklar bu sancağa

1 Veysi Akın, “Cisir-i Mustafapasa (Mustafa Paşa Köprüsü) ve Tarihten Günümüze Kadarki Önemi”, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Bildiriler IV*, Kocaeli 2014, s. 2174.

2 Cisir-i Mustafa Paşa kazasına bağlı Mezek karyesinin güneybatısındaki bir yükseltide inşa edilmiştir. Yaklaşık yedi dekar alan üzerine kurulan kalenin o dönemki adı “Neutzikon” idi. Düzensiz bir plana sahip olan kale, dörtgen şeklindedir ve duvarları ocak taşı ile örülmüştür. Dış tarafı ise tuğla ile süslenmiştir. Veysi Akın, a.g.m., s. 2175.

3 Aşıkpaşazade, Dimetoka'nın fetih tarihi ile ilgili bilgi vermese de Edirne'nin fethedildiği H. 761/ M. 1360-1361 yılını vermiştir. Dimetoka'nın fethi için bk. *Aşıkpaşazade Tarihi*, haz. Kemal Yavuz, Yekta Saraç, K. Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 111-114; Hoca Saadettin Efendi, *Gazi Padişah ta savaş yoluna çıkarak, Rumeli yakasında taht kenti edindiği Dimetoka'ya gitmişti... Padişah burada ülkesini genişletmek emeliyle ordusunun hazırlıklarıyla meşgul oldu. Bu arada Edirne civarında bulunan Çirmen kazasının fethi için yiğitler görevlendirdi. Tekfir, esmeye başlayan yelin vücud harmanını berbad edeceğini görünce, aman dileyerek hisarı teslim etti.* diyerek, bölgenin fethi hakkında bilgi vermiştir. Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C I, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 132.

4 *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne (SVE)*, H. 1310, Def'a (D.) 19, s. 303.

bağlanmıştır.⁵ Bölgenin fethinden sonra Türk göçleri vasıtasıyla bölge Türk-İslam hüviyetine kavuşmuş, Çavdır, Saruhanlı, Karaman, Bayındır, Canık ve Dulkadir Türkmenleri coğrafyaya yerleştirilmiştir. Bölgeye yerleştirilen Türkler, Kınıklı, Bayındır, Saruhanlı, Karaman... gibi geldikleri bölgelerin ve kendi boy adlarını taşıyan birçok köy kurmuşlardır.⁶ II. Mehmed dönemine ait kayıtlarda bölgenin idari yapılanmasında ismi geçmeyen Cısr-i Mustafa Paşa, III. Murad devrinde kasaba olarak görülmektedir.⁷

Çirmen sancağına bir saat uzaklıkta bulunan bölge, Yavuz Sultan Selim'in ikinci veziri ve damadı Boşnak (Çoban) Mustafa Paşa'nın Meriç Nehri üzerine inşa ettirdiği köprüye atfen "Cısr-i Mustafa Paşa" adıyla anılmaya başlanmıştır.⁸ Mimar Sinan'ın eseri olarak kayıtlara geçen köprü, 1528-1529 yıllarında I. Süleyman döneminde Boşnak Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.⁹

- 5 Çirmen, I. Murad'ın Edirne'yi fethi esnasında Osmanlı topraklarına kattığı bir bölgedir. 15. yüzyılın ortalarından itibaren Edirne'nin de bağlı olduğu bir sancak merkezi haline getirilmiştir. Rumeli Beylerbeyliğini oluşturan ilk sancaklardan biridir. Yusuf Halaçoğlu, "Çirmen", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 8, İstanbul 1993, s. 341-342.
- 6 Bölgenin iskanında Karamanoğulları hanedanından Pir Ahmed ve Kasım beylerin kardeşi Karaman Bey'in, Uzun Hasan Muharebesinden sonra Darab Bey'in, Dulkadiroğullarından Şehsuvar ve kardeşi Alaüddeve Beylerin, Canık'ın zabtından sonra da Osmanlı hizmetine giren Alparslanoğlu Hüseyin Bey'in önemli rol oynadıkları bilinmektedir. M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası (Vakaflar, Mülkler, Mukataalar)*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952, s. 13.
- 7 II. Mehmed döneminde Çirmen'e bağlı bazı köyler, Çavdarlı, Akbaşı, Bektaş, Aladağ, Su-Sığrı, Habibce, Devebaşı, Boğazköy, Kadıköy, Ziyaret-Bileği, Ala-Deresi, Karaağaç... olarak görülmektedir. M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası...*, s. 20; Cısr-i Mustafa Paşa bölgesi, III. Murad dönemine kadar kayıtlarda görülmemektedir. 1530 tarihli tahrir defterinde bu kaza adı altında bir yerleşim birimi görülmezken, III. Murad döneminde tutulan Çirmen'e ait 651 nolu tahrir defterinde ilk defa kasaba olarak rastlanmaktadır. Yusuf Halaçoğlu, "Cısr-i Mustafa Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 8, İstanbul 1993, s. 33.
- 8 Halaçoğlu, "Cısr-i Mustafa Paşa", s. 33; 1960 yılında Bulgar makamları, Mustafa Paşa köprüsünün yerine başka bir köprü'nün yapılması fikrini ileri sürerek yıkılmasını teklif etmişlerdir. Ancak Bulgaristan Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile Bulgaristan İlimler Akademisi'nin karşı çıkması ve kamuoyundan yeterli destek alınamaması üzerine yıkım kararı rafa kaldırılmıştır. Kısa bir süre sonra eski köprü'nün kalması şartıyla nehrin ıslahı ve karayolu geçişini sağlamak üzere yeni köprü yapılması kararlaştırılmıştır. Bu fikrinde destek bulamaması nedeniyle Mustafa Paşa Köprüsü günümüze kadar ulaşmıştır. Akın, agm., s. 2184.
- 9 Semavi Eyice, "Svilengrad'da Mustafa Paşa Köprüsü", *Belleten*, C XXVIII, S. 112, Ekim 1964, s. 731-732; Mimar Sinan'ın eserlerinin kayıtlarının bulunduğu *Tezkiretü'l-ebniye* de köprülerin anlatıldığı sekizinci bölümünün üçüncü sırasında "Mustafa Paşa Köprüsü, Meriçsuyu üstünde" denilmektedir. 1539 yılında hassa mimarı olan Sinan'ın bu tarihten önce de çeşitli bölgelerde mimari eserlere imza attığı bilinmektedir. Eserleri listesinde Mustafa Paşa Köprüsü'nün adı

18 Ağustos 1553 tarihinde Cisir-i Mustafa Paşa'ya gelen Avusturya elçisi Hans Dernschwam bölge ve köprü hakkındaki izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır:

“18 Ağustos'ta Harmali'den (Harmanlı) yola koyulup 7 saat zarfında 4 mil uzaklıktaki bir Türk kasabasına ulaştık. Türkler buraya Mustafa Paşa diyorlar. Mustafa Paşa burada, Meriç üzerine bir köprü yaptırdığı için kasabaya bu ad verilmiş. Kasaba hala güzel. Geniş kaldırım bir yol ile giriliyor. Oldukça büyük... Halkı tamamen Türk. Evler tek katlı sade yapılar. Dükkânlarda öyle. Ptolemaios'un yazdığına göre buraya eskiden Morenia deniyormuş. Bulgarlar Most diyorlar. Türkçesi typrî (köprü). Her iki kelimede köprü demektir. Köprüyü Mustafa Paşa yaptırmış... Köprü uzun, geniş ve büyük dört köşe taşlardan yapılmış. 112 adım uzunluğunda ve 23 ayak genişliğinde. Üstünde yan yana iki araba gidebilir. Köprü'nün yan tarafında kare taşlarla yapılmış korkuluklar var.”¹⁰

Köprü'nün inşası sırasında bir han ve hamam da yaptırılmıştır. Kısa bir süre sonra bölgeye I. Süleyman'ın hanımı Haseki Hürrem Sultan tarafından H. 968/M. 1560-61 yılında Mimar Sinan ustalığında kubbeli ve tek minareli büyük bir cami inşa edilmiştir.¹¹ Bunun yanı sıra bölgeye mektep, imarethane ve bir de değirmen yapılarak yeni yerleşim yerinin ilk çekirdeği oluşturulmuştur.¹² III. Murad döneminde kasabada, biri Hristiyan, üçü Müslüman olmak üzere dört mahalle bulunmaktaydı. Cami-i Şerif, Mahalle-i Atik ve Mahalle-i Cedid mahalleleri Müslümanların yaşadığı yerler olarak kayıtlıdır. Bu dönemde kurulan ve tahmini 980 nüfuslu kasabada, 8'i mücerred (bekar) 31 gayrimüslim hane ile 71'i mücerred 150 Müslüman hane bulunmaktaydı.¹³ 1683 yılında bölgeye gelen Evliya Çelebi, kasabanın kiremit örtülü 700 (ortalama 3.500 nüfus) haneden oluştuğunu belirtmektedir.¹⁴ Sadece erkeklerin sayıldığı 1831 tarihli ilk resmî nüfus

---

geçmektedir. Bundan yola çıkılarak köprü'nün mimarı olduğu ihtimali kuvvetlidir. Semavi Eyice, “Cisir-i Mustafa Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 8, İstanbul 1993, s. 33.

10 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 43.

11 Ahmed Badi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, C 3, haz. Niyazi Adgüzel, Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 2011. Bu yapılar, 1752 depreminde zarar görmüş olup deprem sonrası onarım görmüştür. Onarım çalışmaları için bk. Hasan Ali Cengiz, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azime)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020.

12 Veysi Akın, agm., s. 2175.

13 Halaçoğlu, “Cisir-i Mustafa Paşa”, s. 33.

14 *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C 3/2, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 547.

sayımında Edirne vilayetine bağlı olarak kaydedilen bölgede 914 Müslüman ve 1.329 gayrimüslim olmak üzere toplam 2.243 nüfus bulunmaktadır.¹⁵ Bu nüfusa aynı oranda kadınlar da eklendiğinde yaklaşık 4.500 kişilik bir nüfusa denk gelmektedir.¹⁶

Cisr-i Mustafa Paşa, 1830 yılından itibaren Edirne vilayetine bağlı olarak görölmektedir. 1850'li yıllarda önemini kaybetmeye başlayan Çirmen sancağı, 1864 yılında lağvedilerek sancak idaresindeki bazı karyeler Cisr-i Mustafa Paşa'ya taksim edilmiştir. Bu tarihten itibaren Çirmen, Selbüken ve Lefke nahiyelerini kapsayan, Edirne vilayetine bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir.¹⁷ Cisr-i Mustafa Paşa kazasına bağlı karye/köy ve mahallelerin isimleri şu şekildedir:

15 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995, s. 38.

16 Halaçoğlu, "Cisr-i Mustafa Paşa", s. 33.

17 Veysi Akın, agm., s. 2178.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900) 1135

Tablo 1: Cısr-i Mustafa Paşa Kazasına Bağlı Karye/Köy ve Mahallelerin İsimleri

Cısr-i Mustafa Paşa	H. 1246 M.1831 ¹⁸	H.1250/1251 M.1835/1836 ¹⁹	H.1255/ M.1840 ²⁰	H.1260/1261 M.1845 ²¹
Karye/ Köy/ Mahalle	Kımkılı Bayındır Giran Cebeci Aklahanlı Otlukhacı Bunaklı Saruhanlı Hızır Baba Yenibaba Koyunlu Hisarlık Süle Aladağ Yenibaba Salihler Hayreddince Arabacı Hasoba Süleymanca	Cami-i Şerif Kımkılı Bayındır Cebeci Aklahanlı Bunaklı Saruhanlı Hızır Baba Hisarlık Yenibaba Salihler Hayreddince Arabacı Süleymanca Yahşibegli Kirazlık Giran Aladağ Koyunlu Hasoba Süle Otlukhacı Habibce	Cami-i Şerif Kımkılı Bayındır Cebeci Aklahanlı Bunaklı Saruhanlı Hızır Baba Hisarlık Yenibaba Salihler Hayreddince Arabacı Süleymanca Yahşibegli Kirazlık Giran Hasoba Pınarca Demirhanlı Süle Otlukhacı Koyunlu Aladağ	Cami-i Şerif Kımkılı Bayındır Cebeci Aklahanlı Bunaklı Saruhanlı Hızır Baba Hisarlık Yenibaba Salihler Hayreddince Arabacı Süleymanca Yahşibegli Kirazlık Giran Hasoba Pınarca Demirhanlı Süle Otlukhacı Koyunlu Aladağ Habibce

- 18 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS.d.), 4175, (H. 29 Z 1246/M. 10 Haziran 1831); BOA, NFS.d., 4174, H. 29 Z 1246/M. 10 Haziran 1831.
- 19 BOA, NFS.d., 4377, H. 29 Z 1250/M. 28 Nisan 1835; BOA, NFS.d., 4177, H. 29 Z 1251/M. 16 Nisan 1836.
- 20 BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH.), 171/8510, H. 29 Z 1255/M. 4 Mart 1840.
- 21 BOA, Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemî Defterleri (ML.VRD.TMT.d.), 5315, 5316, 5317, 5318, 5319, 5320, 5321, 5322, 5323, 5324, 5325, 5326, 5327, 5328, 5329, 5330, 5331, 5332, 5333, 6227, H. 29 Z 1261/M. 29 Aralık 1845; BOA, NFS.d., 4183, H. 29 Z 1260/M. 9 Ocak 1845.

Osmanlı kayıtlarına bakıldığında tablo 1’de belirtilen yerler dışında Cısır-i Mustafa Paşa kazasına bağlı Mudurnu, Kara Hızır, Sivriburun, Kabaagaç²², Demirköy ve Haçikli karyelerine de rastlanmaktadır.²³

Cısır-i Mustafa Paşa, 1829 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşlarında Ruslar tarafından işgal edilmiştir.²⁴ Balkanlardaki karışıklıklara ve sıkıntılara rağmen bölgede Türk nüfusunun yoğunluğu devam etmiştir. 1892 tarihli Edirne Vilayet Salnamesine, 9.715’i Müslüman (4.702’si kadın, 5.013’ü erkek), 4.150’si Rum (1.979’u kadın, 2.171’i erkek), 34’ü Ermeni (20’si kadın, 14’ü erkek), 425’i Yahudi (197’si kadın, 228’i erkek), 12.716’sı Bulgar (6.268’i kadın, 6.448’i erkek) ve 98’i Katolik (39’u kadın, 59’u erkek) olmak üzere toplam 27.138 nüfus kaydedilmiştir.²⁵ Cısır-i Mustafa Paşa kazasının ekili ve ekili olmayan toplam arazi mevcudu 639.540 dönümdür. Bu toprakların 263.988 dönümünde 37.291 tarla, 3.865 dönümünde 2.130 bahçe ve 1.128 dönümünde ise 7.161 bağ bulunmaktadır. Kaza genelinde susam, arpa, üzüm, ipek kozası, tütün, burçak, çavdar, darı, kapluca, keten, pamuk ve meyve üretimi yapılmaktadır.²⁶

1912-1913 Balkan Savaşlarında Cısır-i Mustafa Paşa kazası, Bulgaristan tarafından işgal edilmiştir. Savaş sonrasında 29 Eylül 1913’te imzalanan İstanbul Antlaşması ile bölgenin kaza merkezi dahil bir kısmı, Bulgaristan’a bırakılmıştır. 1915’e gelindiğinde Bulgaristan’ın I. Dünya Savaşı’nda ittifak saflarına katılması için Almanya’nın baskısı üzerine “Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması” yapılmış, Cısır-i Mustafa Paşa bölgesinin tamamı Bulgaristan’a verilmiştir.²⁷

22 Bu karye Cısır-i Mustafa Paşa’ya bağlı Giran mahallesinde Meriç Nehri’nin taşması üzerine evleri kullanılmaz hale gelen 59 hanenin taşınması ile kurulmuştur. BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 1919/22, H. 23 L 1312/M. 18 Nisan 1895; BOA, İradeler Dahiliye Nezareti (İ.DH.), 1322/18, H. 20 Za 1312/M. 15 Mayıs 1895.

23 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1540/114, H. 3 M 1306/M. 9 Eylül 1888; BOA, İ.DH., 1140/88960, H. 21 L 1306/M. 21 Haziran 1889; BOA, İradeler Askeri (İ.AS.), 2/28, H. 3 C 1310/M. 23 Aralık 1892; Haçikli karyesinde bulunan Bulgar Kilisesine kadınlara mahsus bir yer yapılması izni verilmiştir. BOA, Babîli Evrak Odası (BEO.), 1232/92376, H. 9 B 1316/M. 23 Kasım 1898; BOA, DH.MKT., 2408/97, H. 23 Ca 1318/M. 18 Eylül 1900.

24 Halaçoğlu, “Cısır-i Mustafa Paşa”, s. 34.

25 Bu dönemde kaza merkezine kayıtlı Konaklı, Kara Nikola, Kilise, Giran ve Kıbtıyan mahalleleri görülmektedir. Bk. *SVE*, H. 1310, D. 19, s. 312.

26 Haluk Kayıcı, *Salnamelelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 254.

27 Halaçoğlu, “Cısır-i Mustafa Paşa”, s. 34; Akın, agm., s. 2179.

1. Kazanın İdari Yapısı

Osmanlı Devleti, fethettiği topraklar üzerinde çok amaçlı bir yol sistemi teşkil etmiştir. Bu vasıta ile yeni topraklarda iskân siyasetini uygulamak, ticari faaliyetleri geliştirmek, haberleşme işleri ve asker sevkiyatının kontrolünü sağlamak gibi önemli amaçlar yürütmüştür. Anadolu ve Rumeli topraklarında ana yollar ile bunlara bağlı tali yollar üzerine konaklamak amacıyla menzilhaneler inşa edilmiştir. Sonradan I. Süleyman'ın sadrazamı Lütfi Paşa tarafından "Menzil Teşkilatı" olarak adlandırılan bir sistem kurulmuştur.²⁸ Menzilhanelerin yapıldığı bölgelerde iskân siyaseti gereği çevresi halka açılmış, yeni göçlerin bu bölgelere yerleştirilmesi ile mahalleler kurulmuştur. Mahallelerin merkezine bir cami inşa edilerek, çevresine de diğer siyasi ve sosyal kurumlar eklenmiştir. Bu şekilde şehirlerin oluşması sağlanmıştır. Cısr-i Mustafa Paşa kasabasının kurulma süreci de bunun bir benzeridir. Köprünün yanına bir cami inşa edilerek çevresine han, imaret ve değirmen kurulmuş, bir menzil merkezi olan bölge iskana açılarak gelişimi sağlanmıştır.²⁹ 17. yüzyılın başlarından itibaren bölgeye Naldöken Yörükleri yerleştirilmiştir.³⁰ Cısr-i Mustafa Paşa kasabası, bu dönemde Çirmen sancağına bağlı önemli bir menzil bölgesidir. Kasaba, Balkanlardaki menzil sistemine göre "orta-kol" üzerinde yer almaktadır. Aynı zamanda Yunanistan ve Adriyatik Denizi'ne açılan "sol-kol" güzergahının Balkanlara açılan kapısı konumundadır.³¹ Cısr-i Mustafa Paşa kasabasının, bir yerleşim birimi olarak ilk defa III. Murad döneminde kaydı tutulmuştur. Söz konusu kayıtlarda kasaba, Çirmen sancağına bağlı bir naiplik olarak gösterilmektedir.³² Ancak, İstanbul-

28 Menzil teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul 1981, s. 123-132; M. Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, C 10, Yeni Türkiye Yayınları, s. 920-926.

29 Veysi Akın, agm., s. 2177.

30 Bulgaristan'ın birçok yerleşim yerinde rastlanan Naldöken Yörükleri, 1543 yılında sadece 196 ocak bulunurken, 1603 yılında 243 ocak olmuş, kayıtlara göre nüfusları 8.763 kişiye yükselmiştir. M. Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957, s. 55.

31 Menzil sisteminde "orta kol" Orta Avrupa'ya kadar uzanan güzergahtır. İstanbul'dan başlar ve sırasıyla Büyük Çekmece, Silivri, Çorlu, Karıştıran, Lüleburgaz, Babaeski, Havsa, Edirne, Cısr-i Mustafa Paşa, Filibe, Sofya ve Niş üzerinden Belgrad'a kadar giden ana yoldur. M. Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri...", s. 922.

32 Halaçoğlu, "Cısr-i Mustafa Paşa", s. 33; Sözlük anlamı, "birini temsil etmek, birine vekâlet etmek" şeklindedir. Nâib (çoğulu nüvvâb), "bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse" demektir. Casim Avcı, "Nâib", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm

Edirne-Belgrad yol güzergahında bulunması nedeniyle hızlı bir gelişme göstermiş, Çirmen sancağının önüne geçmiştir.³³

19. yüzyılda değişen şartlara uyum göstermeye çalışan Osmanlı Devleti, taşraların idari yapılarında önemli değişikliklere gitmiştir. Bu değişikliklerden biri de taşra idaresinin bir yapı taşı olan kaza idareleridir. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren idari ve adli bir yönetim sistemi olan kazalar, daha sonraları yalnız adli bir birime dönüştürülmüştür. Adli bir mekanizmaya dönüşen kaza sistemi, görevlendirilen kadı veya naiblerin idaresinde Tanzimat dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. 1840-1842 yılları arasındaki yapılan yeni düzenlemeler ile taşralarda bulunan kaza yönetiminin ve yöneticilerinin statüsü değişmiştir.³⁴ Bu düzenlemeler sonrasında kurulan Muhassıllık Teşkilatı'nın başarısız olmasından dolayı sancak ve karye/köy idaresi arasında idari bir sistem olarak kaza adıyla yeni bir birim oluşturulmuştur.³⁵ Bu döneme kadar adli bir sistem olarak görülen kaza birimi, 1842 düzenlemesiyle ilkinden oldukça farklı bir anlam kazanarak idari bir sistem haline getirilmiştir. Sadrazam Fuad Paşa ve Midhat Paşa'nın birlikte hazırladığı 8 Kasım 1864 tarihli "Tuna Vilayet Nizamnamesi" ile ülke toprakları idari dairelere ayrılmış, vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise karyelere bölünerek her karye bir belediye idaresi olarak kabul edilmiştir.³⁶ Bu düzenlemelere göre taşralarda idari yapı; vilayetlerde

---

Ansiklopedisi, C 32, İstanbul 2006, s. 311-312; Osmanlı Devleti, yeni fethettiği topraklarda merkezi idareyi temsilen sancak beyi, hukuku temsilen ise kadı veya nâib tayin ederdi. Nâibler, ilmiye sınıfından olup medrese eğitimi alan iyi yetişmiş kişilerden seçilmekteydi. Görev aldıkları kaza idaresinde sorunları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş olmaları gerekliydi. Mehmet İpşirli, "Osmanlılarda Naiblik", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 32, İstanbul 2006, s. 312-313.

33 Veysi Akın, agm., s. 2178.

34 Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Belleten*, C 53, S. 206, Nisan 1989, s. 237.

35 Burak Hamza Eryiğit, Cansu Kalafat, "Osmanlı Devleti'nde 1840-1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme", *Strategic Public Management Journal*, V. 5, 10, Aralık 2019, s. 55-56.

36 7 Kasım 1864 tarihinde resmî gazetede yayımlanarak uygulamaya konulmuştur. *Takvim-i Vekâyi*, (H. 7 Cemaziyelahir 1281/M. 7 Kasım 1864), s. 1; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VII, TTK Yay., Ankara 2003, s. 153; R. H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press, New Jersey 1963, s. 146; bu nizamnamenin genişletilmiş bir kopyası, 1867 yılında "Vilâyet-i Umumiye Nizamnamesi" adıyla tekrar hazırlanmıştır. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 62; 22 Ocak 1871 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi" adıyla tekrar düzenlenmiş, ek olarak valinin

valilere, sancaklarda mutasarrıflara ve kazalarda kaymakamlara bırakılmıştır.³⁷ Tuna Vilayeti Nizamnamesinin getirdiği düzenlemeler kaza idarelerinde önemli bir değişiklik getirmemiştir. Yalnız 1842 düzenlenmesi ile kullanılan “kaza müdürü” tabiri yerini “kaymakam” unvanına bırakmıştır.³⁸ 1871 tarihli nizamnamede ise kaymakamın idaresine bırakılan kazada mal müdürü, mülki katipler, emlak ve nüfus memurları, zaptiye zabıtı bulunmaktadır. Kaymakam başkanlığındaki kaza idare meclisi ise idari, adli ve mali işlerde yöneticilere yardımcı olup gerekli kararları alıp uygulamakla görevlidir.³⁹

Taşralarda uygulanan yeni idari yapı çerçevesinde Cısır-i Mustafa Paşa kasabasına 1864 yılında kaza statüsü verilmiştir. Bu doğrultuda Edirne’ye demiryolu vasıtasıyla bir saat uzaklıkta bulunan kaza Edirne vilayetine bağlanmıştır.⁴⁰ Cısır-i Mustafa Paşa, 1870 tarihinden 1903 tarihine kadar yayınlanan Edirne Vilayet Salnamelerinde Edirne’ye bağlı bir kaza olarak görülmektedir.⁴¹ 1870-1903 yılları arasında Cısır-i Mustafa Paşa kazasında kaymakamlık yapmış olan görevlilerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir:⁴²

---

yanına vali muavinliği getirilmiştir. Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 252.

37 Kemal H. Karpat, “The Transformation Of The Ottoman State, 1789-1908”, *International Journal of Middle East Studies*, 3, Wisconsin 1972, s. 275.

38 Bu değişiklik, 1867 ve 1871 yıllarına ait nizamnamelerde de aynen benimsenmiştir. Çadrcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi...”, s. 253; Levent Kuru, *Kazasker Rûznâmçelerine Göre Osmanlı İlimiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVIII. yüzyılın İlk Yarısı)*, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022, s. 16.

39 Çadrcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi...”, s. 252-253.

40 *SVE*, H. 1310, D. 19, s. 305.

41 *SVE*, H. 1287, D. 1, s. 44.

42 *SVE*, H. 1287, D. 1, s. 44; H. 1288, D. 2, s. 44; H. 1289, D. 3, s. 45; H. 1290, D. 4, s. 44; H. 1291, D. 5, s. 49; H. 1292, D. 6, s. 47; H. 1293, D. 7, s. 48; H. 1293, D. 8, s. 95; H. 1300, D. 9, s. 93; H. 1301, D. 10, s. 101; H. 1302, D. 11, s. 102; H. 1303, D. 12, s. 102; H. 1304, D. 13, s. 98; H. 1305, D. 14, s. 100; H. 1306, D. 15, s. 100; H. 1307, D. 16, s. 100; H. 1308, D. 17, s. 100; H. 1309, D. 18, s. 104; H. 1310, D. 19, s. 298; R. 1310, D. 20, s. 119; R. 1311, D. 21, s. 102; R. 1312, D. 22, s. 102; R. 1313, D. 23, s. 105; R. 1314, D. 24, s. 105; R. 1315, D. 25, s. 105; R. 1316, D. 26, s. 104; R. 1317, D. 27, s. 115; R. 1319, D. 28, s. 729.

Tablo 2: 1870-1903 Yılları Arasında Cısr-i Mustafa Paşa Kazasında Görev Yapan Kaymakamlar.

Görev Süreleri	Kaymakamlar	Görev Süreleri	Kaymakamlar
1870-1872	Veliüddin Efendi	1889-1890	Mehmed Ferid Efendi ⁴³
1873	Mahmud Bey	1890-1891	Mahmud Celaleddin Bey ⁴⁴
1874-1875	Mehmed Tevfik Efendi	1891-1893	Hasan Muharrem Bey ⁴⁵
1876	Halil Rıfat Bey	1893-1894	Rıza Bey ⁴⁶
1877	Mustafa Nuri Bey	1895-1902	Mehmed İzzet Bey ⁴⁷

- 43 Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamı Ferid Efendi'nin vefatı üzerine yerine Mihaliç Kaymakamı Mahmud Celaleddin Efendi atanmıştır. BOA, DH.MKT., 1701/64, H. 2 B 1307/M. 22 Şubat 1890.
- 44 Hizmetleri nedeniyle Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamı Mahmud Celaleddin Efendi'ye "Osmani" nişanı verilmiştir. BOA, DH.MKT., 1784/5, H. 11 R 1308/M. 24 Kasım 1890; BOA, İ.DH., 1212/94946, H. 9 C 1308/M. 20 Ocak 1891.
- 45 Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamı Mahmud Celaleddin Efendi, belediye heyetiyle aralarında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle Büyük Ada kaymakamı Muharrem Bey ile becayiş talebinde bulunmuştur. 27 Kasım 1891 tarihinde becayiş gerçekleşmiş, Muharrem Bey Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamlığına atanmıştır. BOA, DH.MKT., 1878/29, H. 10 R 1309/M. 13 Kasım 1891; BOA, İ.DH., 1247/97702, H. 17 R 1309/M. 20 Kasım 1891; BOA, DH.MKT., 1882/38, H. 24 R 1309/M. 27 Kasım 1891; Muharrem Bey bu görevdeyken kendisine "Mecidi" nişanı verilmiştir. BOA, İradeler Taltifat (İ.TAL.), 26/10, H. 9 M 1311/M. 23 Temmuz 1893.
- 46 Cısr-i Mustafa Paşa kazası kaymakamı Muharrem Bey, 28 Ağustos 1893 tarihinde azledilerek Ahtapolu kaymakamı Rıza Bey tayin edilmiştir. BOA, İ.DH., 1307/1, H. 15 S 1311/M. 28 Ağustos 1893; BOA, BEO., 267/20009, H. 17 S 1311/M. 30 Ağustos 1893.
- 47 Cısr-i Mustafa Paşa kazası kaymakamı Rıza Bey ile Antakya kazası kaymakamı İzzet Bey, 10 Eylül 1894 tarihinde becayiş edilmiştir. BOA, BEO.,471/35320, H. 9 Ra 1312/10 Eylül 1894; Kaymakamı İzzet Bey, bu görevdeyken "rütbe-i saniye"den "ülâ sınıf-ı sanisi"ne terfi ettirilmiştir. BOA, İ.TAL., 124/13, H. 8 N 1315/M. 31 Ocak 1898; Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamı Mehmed İzzet Efendi'ye Bulgaristan Emanetinden verilen "Merit Sivil" nişanının takılmasına izin verilmiştir. BOA, DH.MKT., 2193/98, H. 15 Z 1316/M. 26 Nisan 1899; BOA, İ.TA., 179/25, H. 1 S 1317/M. 11 Haziran 1899; BOA, BEO, 1325/99324, H. 6 S 1317/M. 16 Haziran 1899; BOA, DH.MKT., 2218/76, (H. 25 S 1317/M. 5 Temmuz 1899; Cısr-i Mustafa Paşa Kaymakamı İzzet Bey'in 3 Ocak 1899 tarihinde Gelibolu Mutasarrıflığına tayinine dair talep olmasına rağmen sonradan 22 Haziran 1902 tarihinde Hakkâri Mutasarrıflığına atanmıştır. BOA, DH.MKT., 2156/8, H. 20 Ş 1316/M. 3 Ocak 1899; BOA, DH.MKT., 2483/14, H. 23 M 1319/M. 12 Mayıs 1902; BOA, İ.DH., 1398/24, H. 15 R 1320/M. 22 Haziran 1902; BOA, BEO., 1874/140529, H. 20 R 1320/M. 27 Haziran 1902.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900) 1141

1883	Reşid Bey ⁴⁸	1902	Nuri Paşa ⁴⁹
1885-1886	Mehmed Rüşdü Bey	1903	Ömer Asaf Efendi ⁵⁰
1887-1888	Süleyman Fehmi Efendi ⁵¹		

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren görülen nâibler, taşra idari yapılarında hem mülki hem de adli işlerde yardımcı yönetici sınıfına tâbi görev yapmışlardır. Taşrada bulunan vilayetlerin, sancakların ve kazaların üst düzey yöneticilerinin vekili konumunda olan nâiblerin çeşitli görevleri bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak kendi içlerinde kaza nâibleri, kadı nâibleri, mevali nâibleri, ayak nâibleri ve arpalık nâibleri şeklinde görevlerine göre sınıflara ayrılmışlardı.⁵² Osmanlı Devleti, zaman içerisinde değişen şartlar gereğince taşra idaresinde yaptığı önemli değişikliklere rağmen kazalardaki idari teşkilatlanmada kaza nâibleri atamaya devam etmiştir. Nâibler, 19. yüzyılda düzenlenen nizamnameler gereğince açılan vilayet, liva ve kaza meclislerinin daimî üyesi olarak aktif rol almışlardır. 1870-1903 yılları arasında Cısr-i Mustafa Paşa kazasında kaza nâibliği yapmış olan görevliler aşağıdaki tabloda verilmiştir:⁵³

- 48 BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeler (MB.İ.), 115/11, H. 8 R 1300/M. 16 Şubat 1883.
- 49 Cısr-i Mustafa Paşa Kaymakamlığına İskeçe kaymakamı Nuri Paşa tayin edilmiştir. BOA, İ.DH., 1401/2, H. 19 Ca 1320/M. 24 Ağustos 1902; Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamı Nuri Paşa, 3 Aralık 1902 tarihinde Ertuğrul Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. BOA, İ.DH., 1404/38, H. 2 N 1320/M. 3 Aralık 1902; BOA, BEO., 1959/146857, H. 4 N 1320/M. 5 Aralık 1902.
- 50 Cısr-i Mustafa Paşa Kaymakamlığına İskeçe kaymakamı Ömer Asaf Bey tayin edilmiştir. BOA, İ.DH., 1405/33, H. 19 L 1320/M. 19 Ocak 1903; BOA, BEO., 1981/148540, H. 22L 1320/M. 22 Ocak 1903.
- 51 1887 yılında Cısr-i Mustafa Paşa Kaymakamlığına atanan Süleyman Fehmi Efendi 22 Ağustos 1888 tarihinde Turnova Kaymakamı Ferid Efendi ile becayişi yapmıştır. BOA, DH.MKT., 1534/78, H. 14 Z 1305/M. 22 Ağustos 1888, BOA, İ.DH., 1097/86028, H. 3 Muharrem 1306/M. 9 Eylül 1888; Süleyman Fehmi Efendi, 2 Kasım 1890 tarihinde emekliliğe sevk edilmiştir. BOA, DH.MKT., 1777/77, H. 19 Ra 1308/M. 2 Kasım 1890; BOA, ŞD., 902/61, H. 22 C 1308/M. 2 Şubat 1891.
- 52 Feda Şamil Arık, "Osmanlı'da Kadılık Müessesesi 1", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8, Ankara 1997, s. 27.
- 53 SVE, H. 1287, D. 1, s. 44; H. 1288, D. 2, s. 44; H. 1289, D. 3; s. 45; H. 1290, D. 4, s. 44; H. 1291, D. 5, s. 49; H. 1292, D. 6, s. 47; H. 1293, D. 7, s. 48; H. 1293, D. 8, s. 95; H. 1300, D. 9, s. 93; H. 1301, D. 10, s. 101; H. 1302, D. 11, s. 102; H. 1303, D. 12, s. 102; H. 1304, D. 13, s. 98; H. 1305, D. 14, s. 100; H. 1306, D. 15, s. 100; H. 1307, D. 16, s. 100; H. 1308, D. 17, s. 100; H. 1309, D. 18, s. 104; H. 1310, D. 19, s. 298; R. 1310, D. 20, s. 119; R. 1311, D. 21, s. 102; R. 1312, D. 22, s. 102; R. 1313, D. 23, s. 105; R. 1314, D. 24, s. 105; R. 1315, D. 25, s. 105; R. 1316, D. 26, s. 104; R. 1317, D. 27, s. 115; R. 1319, D. 28, s. 729.

Tablo 3: 1870-1903 Yılları Arasında Cısr-i Mustafa Paşa Kazasında Görev Yapan Nâibler.

Görev Süreleri	Nâibler	Görev Süreleri	Nâibler
1870	Mustafa Fahreddin Efendi	1888-1889	Mehmed Arif Efendi
1871	Arif Efendi	1890	Mustafa Selami Efendi
1872-1874	Halid Seyfeddin Efendi	1891	Mehmed Fevzi Efendi
1875-1876	Ahmed Şevki Efendi	1892	Mustafa Selami Efendi
1877	Ahmed Edip Efendi	1893	Bahaddin Efendi
1883	Muhammed Emin Efendi	1895-1897	İbrahim Ethem Efendi
1884	Muhammed Rüşdü Efendi	1898-1899	Mehmed Esad Efendi
1885	Ahmed Müslim Efendi	1900-1903	Mustafa Raşid Efendi
1886-1887	İbrahim Hakkı Efendi		

Tanzimat'ın ilanından sonra sancak idaresinde bulunan kaymakamların emrine mal müdürleri atanmıştır. Zamanla önem ve sorumlulukları artan mal müdürleri, mali işlerin yürütülebilmesi için kazalara da görevlendirilmeye başlanmıştır. Kaza mal müdürlerinin görevleri, kazanın gelirlerini kayıtlara geçirmek, çıkan sorunları doğrudan doğruya kaymakamla birlikte hükümete iletip ne yapmak gerektiğini öğrenmek, üç ayda bir özetlerini eyalet meclislerine bildirmektir.⁵⁴ 1871 tarihli nizamname gereğince kazalara kaza kâtipleri ve mal müdürleri dışında ilk kez emlak ile nüfus memurları da görevlendirilmiştir. Bu görevlilerin her biri kaymakamın denetimine verilmiştir. Kaza mal müdürleri aynı zamanda kaza idare meclisinin daimî üyelerindendi. 1870-1903 yılları arasında Cısr-i Mustafa Paşa kazasında mal müdürlüğü yapmış olan görevliler aşağıdaki tabloda verilmiştir:⁵⁵

54 Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin ...*, s. 240.

55 SVE, H. 1287, D. 1, s. 44; H. 1288, D. 2, s. 44; H. 1289, D. 3, s. 45; H. 1290, D. 4, s. 44; H. 1291, D. 5, s. 49; H. 1292, D. 6, s. 47; H. 1293, D. 7, s. 48; H. 1293, D. 8, s. 95; H. 1300, D. 9, s. 93; H. 1301, D. 10, s. 101; H. 1302, D. 11, s. 102; H. 1303, D. 12, s. 102; H. 1304, D. 13, s. 98; H. 1305, D. 14, s. 100; H. 1306, D. 15, s. 100; H. 1307, D. 16, s. 100; H. 1308, D. 17, s. 100; H. 1309, D. 18, s. 104; H. 1310, D. 19, s. 298; R. 1310, D. 20, s. 119; R. 1311, D. 21, s. 102; R. 1312, D. 22, s. 102; R. 1313, D. 23, s. 105; R. 1314, D. 24, s. 105; R. 1315, D. 25, s. 105; R. 1316, D. 26, s. 104; R. 1317, D. 27, s. 115; R. 1319, D. 28, s. 729.

Tablo 4: 1870-1903 Yılları Arasında Cısr-i Mustafa Paşa Kazasında Görev Yapan Mal Müdürleri.

Görev Süreleri	Mal Müdürleri	Görev Süreleri	Mal Müdürleri
1870	Ethem Efendi	1883	Hafız Mustafa Efendi
1871-1872	Hafız Mehmed Efendi	1884-1900	Bekir Sıtkı Efendi
1873-1874	Ahmed Nuri Efendi	1901	Hafız Osman Efendi
1875	Muhammed Vehbi Efendi	1903	Cemal Efendi
1876-1877	Yusuf Selahaddin Efendi		

2. Kaza İdare Meclisi

Osmanlı Devleti'nde taşra idare meclislerinin kurulması, Tanzimat Fermanı'nın hükümlerine uygun olarak muhassıllık uygulamasına geçilmesi ile başlamıştır. Bu doğrultuda kurulan “muhassıllık meclisleri” taşra idare meclislerinin temelini oluşturmuştur. Ancak gerek muhassıllara gerekse muhassıllık meclislerinin uygulamalarına karşı tepkilerin ve şikayetlerin artması üzerine sistem başarısızlık ile sonuçlanmıştır.⁵⁶ Bu başarısızlık üzerine 1842 yılında söz konusu sistem kaldırılıp eski usule geri dönülmesine rağmen taşralarda kurulan meclisler valilerin başkanlığında görevlerine devam etmişlerdir.⁵⁷ Sultan Abdülmecid'in 1 Ocak 1849 tarihli talimatnamesi ile taşralardaki görevlilerin ve meclislerin sorumlulukları tekrar düzenlenmiştir. Talimatnamenin “Eyâlet Meclisinin Teşkiline ve Re'is ve Âzâlarının Vezâif-i Memuriyetlerine Da'ir Mevâddır” başlığında eyalet ve kazalarda meclislerin kurulması, eyalet meclislerinin nasıl oluşturulacağı, kimlerin görevlendirileceği, çalışma koşulları ve günleri, zabıta işlerinin yürütülmesi, emniyet ve asayişin sağlanması, valilerin, kaymakamların, defterdarların ve mal müdürlerinin görevleri belirtilmiştir.⁵⁸ 1864 yılına kadar yürürlükte kalan bu talimatname yerini sonradan 1867 yılında yayınlanan “Vilâyet-i Umumiye Nizamnamesi”ne bırakmıştır.⁵⁹ I. Meşrutiyet'in ilanından 40 maddelik “İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Hakkında Talimat” kanunu yayınlanarak tekrar düzenleme yapılmıştır. Bu kanun ile vali ve diğer devlet memurlarının görev ve sorumlulukları

56 Özgür Yılmaz, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871), *Journal of History Studies*, C 6/6, 2014, s. 258.

57 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 42-43.

58 Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...*, s. 218-219.

59 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 63.

belirtilmiştir.⁶⁰ Söz konusu kanun ile vilayet ve liva idare meclislerinin yanı sıra kaymakam başkanlığında kaza idare meclisleri kurulmuştur.⁶¹

Kaza idare meclisleri, kaza kaymakamının başkanlığında belli zamanlarda toplanmaktaydı. Bu meclislerin görevleri, kazalardaki idari davalara bakmak, devlete ait emlakı muhafaza etmek, kazaların gelir ve giderlerinin denetimini sağlamak, karye/köy yollarının inşası ve bakımı yapmak şeklindeydi.⁶² Kaza meclislerinin daimî üyeleri kaymakam, kaza naibi, mal müdürü, müftü, tahrirat kâtibinden oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra gayrimüslim cemaatin dini liderleri ile ikisi Müslüman, ikisi gayrimüslim dört üye seçilirdi.

Cisr-i Mustafa Paşa kazasının idari meclisinin kayıtlarına bakıldığında, 1883 yılından itibaren kaza naibi ve müftünün meclis dışında bırakıldığı, ancak kaymakam, mal müdürü ve tahrirat katibinin daimî üyelik sıfatlarının devam ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Rum metropolit vekili ve Musevi haham vekillerinin bazı dönemlerde mecliste yer aldıkları saptanmıştır. Nüfus itibariyle oldukça kalabalık olmasına rağmen Bulgar cemaatini temsilen özel bir vekil ya da lider seçilmediği görülmektedir. Muhtemelen genel olarak Ortodoks olan bölgedeki Bulgarların adına Rum metropolit vekili temsil görevini yürütmüştür. 1875-1903 yılları arasında Cisr-i Mustafa Paşa Kaza İdare Meclisinde görev yapanlar aşağıdaki tabloda verilmiştir:⁶³

60 21 Şubat 1876 tarihli “İdare-i Umumiyye-i Vilâyet Hakkında Talimat”, *Düstur*, Tertip 1, C 3, No: 263, H. 25 M 1293/M. 21 Şubat 1876, s. 24-32.

61 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 498; Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...*, s. 259-260.

62 Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...*, s. 252.

63 SVE, H. 1287, D. 1, s. 44; H. 1288, D. 2, s. 44; H. 1289, D. 3; s. 45; H. 1290, D. 4, s. 44; H. 1291, D. 5, s. 49; H. 1292, D. 6, s. 47; H. 1293, D. 7, s. 48; H. 1293, D. 8, s. 95; H. 1300, D. 9, s. 93; H. 1301, D. 10, s. 101; H. 1302, D. 11, s. 102; H. 1303, D. 12, s. 102; H. 1304, D. 13, s. 98; H. 1305, D. 14, s. 100; H. 1306, D. 15, s. 100; H. 1307, D. 16, s. 100; H. 1308, D. 17, s. 100; H. 1309, D. 18, s. 104; H. 1310, D. 19, s. 298; R. 1310, D. 20, s. 119; R. 1311, D. 21, s. 102; R. 1312, D. 22, s. 102; R. 1313, D. 23, s. 105; R. 1314, D. 24, s. 105; R. 1315, D. 25, s. 105; R. 1316, D. 26, s. 104; R. 1317, D. 27, s. 115; R. 1319, D. 28, s. 729.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900) 1145

Tablo 5: 1875-1899 Yılları Arasında Cısr-i Mustafa Paşa Kaza İdare Meclisi Üyeleri.

Görev	1875 yılı	1876 yılı	1877 yılı	1883-1884 yılları
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Naib	Naib	Naib	Mal Müdürü
Aza	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Tahrirat Kâtibi Ahmed Fahri Efendi (1883)/ Akif Efendi (1884)
Aza	İsmail Ağa	Yusuf Ağa	Müftü Efendi	İsmail Ağa
Aza	Haham Vekili Avram Ef.	Nazif Ağa	Yusuf Ağa	Ahmed Ağa
Aza	Ali Bey	Panayot Ağa	Nazif Ağa	Korista Ağa
Aza	Metropolid Vekili Hristaki Ağa	Dimitri Ağa	Dimitro Ağa	İstefan Ağa
Aza	Hacı Estafo Ağa	Kâtip Ali Yaver Ef.	Panayot Ağa	
Aza	Kâtip Ali Yaver Ef.			
Görev	1885 yılı	1886 yılı	1887 yılı	1888 yılı
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü
Aza	Tahrirat Kâtibi Akif Efendi	Tahrirat Kâtibi Akif Efendi	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi
Aza	İsmail Ağa	Ahmed Ağa	Hacı Osman Ağa	Estafo Ağa
Aza	Ahmed Ağa	Hacı Osman Ağa	Ali Ağa	Ali Ağa
Aza	Antaş Ağa	Hacı İlya Ağa	Korista Ağa	Süleyman Ef.
Aza	İstanko Ağa	Korista Ağa	Vasilaki Ağa	Vasilaki Ağa
Görev	1889 yılı	1890 yılı	1891 yılı	1892 yılı
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü
Aza	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi	Tahrirat Kâtibi Mürteza Hilmi Efendi

Aza	Süleyman Efendi	Hafız Mehmed Efendi	Rasim Ağa	Rum Ruhani Vekili Andorya Efendi
Aza	Hacı Osman Ağa	Ali Ağa	Mustafa Ağa	Musevi Vekili Avram Efendi
Aza	Hacı Estafo Ağa	Hacı İstefan Ağa	Nadalko Ağa	Rasim Ağa
Aza	Estafo Ağa	Vasilaki Ağa	Vangel Ağa	Mustafa Ağa
				Nadalko Ağa
				Vangel Ağa
Görev	1893 yılı	1895-1897 yılları	1898 yılı	1899 yılı
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü	Mal Müdürü
Aza	Tahrirat Kâtibi Kemal Efendi	Tahrirat Kâtibi Kemal Efendi	Tahrirat Kâtibi Kemal Efendi	Tahrirat Kâtibi Kemal Efendi
Aza	Rum Vekili Andorya Ef.	Rum Vekili Andorya Ef.	Rum Vekili Andorya Ef.	Rum Vekili Andorya Ef.
Aza	Musevi Vekili Avram Efendi	Musevi Vekili Avram Efendi	Ali Ağa	Salim Bey
Aza	Ahmed Ağa	Ahmed Ağa (1895)/ Ali Ağa (1896)/ İsmail Ağa(1897)	İsmail Ağa	Ali Ağa
Aza	Ali Ağa	Hafız Mehmed Efendi	Vasilaki Ağa	İstefan Ağa
Aza	Vasilaki Ağa	Vasilaki Ağa	Vangel Ağa	Vangel Ağa
Aza	Vangel Ağa	Nadalko Ağa		

3. Belediye Dairesi ve Meclisi

Tanzimat öncesi Osmanlı devlet teşkilatında belediyelerin görevlerini, sadrazamlar, kadılar, ayak nâibleri, bostancıbaşıları, çöplük subaşları, esnaf kethüdaları, asesbaşları, mimarbaşları, Yeniçeri ocağı ve belediye başkanı niteliğindeki “muhtesibler” yapmaktaydı.⁶⁴ Osmanlı Devleti’nde günümüz modern belediyeçilik

64 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti’nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, OSAV Yayınları, İstanbul 2005, s. 55; Muhtesibler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel Demirkaya, “Osmanlı Devleti’nde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul 1998, s. 303-317.

anlayışı, ilk olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar çeşitli kanun ve nizamnamelerle sürekli geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak taşralardaki sıkıntılar, değişen sosyo-ekonomik ve demografik yapı nedeniyle geçiş süreci yavaş seyretmiştir.⁶⁵

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 28 Aralık 1857 tarihli "Altıncı Daire-i Belediye Nizamnamesi" ile İstanbul'da Galata-Beyoğlu bölgesinde belediye teşkilatı kurulmuştur. Taşralarda ise 1864 Vilayet Nizamnamesi ile belediye daireleri oluşturulmuştur.⁶⁶ Söz konusu nizamname gereğince hazırlanan 9 ve 16 maddeden oluşan iki talimatname ile modern belediyeler kurulmaya başlanmıştır. Bu talimatnamelerde belediye başkanlarının vali veya mutasarrıf tarafından atanmasına karar verilmiştir. Belediye meclisine başkanlık etmek, meclisinin kararlarını uygulamak ve vilayet ile meclisin ilişkisini yürütmek başkanların önemli görevleri arasındaydı.⁶⁷ Belediye meclislerinin oluşturulmasına dair 25 Temmuz 1867 tarihinde yayımlanan "Vilayet Dâhilinde Olan Şehir ve Kasabalarda Teşkil Olunacak Belediye Meclislerinin Suret-i Tertibi ve Memurlarının Zezaifi Hakkında Talimat" ve "Vilayet-i Devair-i Belediye Meclislerinin Zezaifi Umumiyesi Hakkında Talimat" adlarından iki talimatname ile belediye çalışmalarının kapsamı genişletilmiştir.⁶⁸ Bu talimatnamelere göre belediyeler; belediyeye ait gelir ve giderlerin denetimi, pazar, çarşının düzeni ve fiyatların tespiti, kaldırım, su yolu, kanalizasyon sistemlerinin yapımı ve bakımı, cadde, sokak ve meydanların düzenlenmesi, temizlik işleri, kent içi trafiğin düzen ve kontrolü ve fakirlere yardım etmek ile görevlendirilmişlerdi.⁶⁹ I. Meşrutiyet'in ilanından sonra hazırlanan 1876 Kanun-i Esasi'nin 112. maddesi de belediye daireleri ve meclislerinin kurulmasına yöneliktir.⁷⁰ Daha sonra 5 Ekim 1877'de yürürlüğe giren "Vilayetler Belediye Kanunu" ile taşralarda belediye dairelerinin yaygınlaşması kararı alınmıştır.⁷¹

Belediye meclislerinin üye sayıları bazı dönemlerde değişmekle birlikte genel olarak altı üyeden oluşmaktaydı. Mecliste, belediye başkanı, başkan muavini, mühendis,

65 Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 1.

66 İlber Ortaylı, "Belediye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 5, İstanbul 1992, s. 400.

67 Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 174.

68 Ayrıntılı bilgi için bk. *Düster*, Tertib 1, C 2, No: 191, 23 Ra 1284/25 Temmuz 1867, s. 491-496.

69 Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin...*, s. 7-8.

70 112. Madde için bk. Suna Killi, Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (1830-1980)*, Ankara Üni. SBF Yayınları, Ankara 1982, s. 43

71 Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 188.

bir tabip ve üyeler bulunurdu. Bunların yanı sıra meclis çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla kâtip, sandık emini ve zaptiyeden bir piyade görevlendirilmiştir.⁷² 1877'de yayınlanan kanun ile meclisin belediye başkanı tarafından haftada en az iki kez toplanması kararı bulunmaktaydı. Belediye meclisi başkanının diğer bir görevi de belediye meclisi ile mülki amirler arasında bağlantı kurmaktır. Toplanan mecliste belediyenin faaliyetleri tartışılır ve karara bağlanırdı. Bunun yanı sıra belediye dairesinin yıllık bütçesini hazırlamak ve mali işleri denetlemek ise diğer görevlerindendi.⁷³ 1875-1903 yılları arasında Cisir-i Mustafa Paşa kazasının belediye meclisinde görev yapanlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁷⁴

Tablo 6: 1875-1903 Yılları Arasında Cisir-i Mustafa Paşa Kazasının Belediye Meclisi Üyeleri.⁷⁵

1875-1903 Yılları Arasında Cisir-i Mustafa Paşa Belediye Meclisi Üyeleri				
Görev	1875 yılı	1876 yılı	1877 yılı	1883 yılı
Reis	Hüseyin Ağa	Hüseyin Ağa	Hasan Ağa	İstefan Ağa ¹⁴
Aza	Hasan Ağa	İbrahim Ağa	İbrahim Ağa	Hasan Ağa
Aza	İbrahim Ağa	Mustafa Ağa	Mustafa Ağa	İsmail Ağa
Aza	Milo Ağa	Solomon Ağa	Andon Ağa	Mihal
Aza	Anton Ağa	Andon Ağa	Milo Ağa	Marin Ağa
Aza	Mişon Ağa		Mişon Ağa	Mihal
Kâtip	Sandık Emini Halil Efendi	Halil Efendi	Halil Efendi	Daniş Efendi
Görev	1884 yılı	1885 yılı	1886 yılı	1887 yılı
Reis	İstefan Ağa	İstefan Ağa	Hasan Ağa	Hasan Ağa
Aza	Hasan Ağa	Hasan Ağa	İsmail Ağa	Bakkal Ahmed Ağa

72 Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin...*, s. 201.

73 Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 188-189.

74 *SVE*, H. 1292, D. 6, s. 48; H. 1293, D. 7, s. 48; H. 1293, D. 8, s. 95; H. 1300, D. 9, s. 95; H. 1301, D. 10, s. 102; H. 1302, D. 11, s. 103; H. 1303, D. 12, s. 103; H. 1304, D. 13, s. 99; H. 1305, D. 14, s. 102; H. 1306, D. 15, s. 102; H. 1307, D. 16, s. 102; H. 1308, D. 17, s. 102; H. 1309, D. 18, s. 106; H. 1310, D. 19, s. 299; R. 1310, D. 20, s. 120; R. 1311, D. 21, s. 103; R. 1312, D. 22, s. 103; R. 1313, D. 23, s. 106; R. 1314, D. 24, s. 106; R. 1315, D. 25, s. 106; R. 1316, D. 26, s. 105; R. 1317, D. 27, s. 116; R. 1319, D. 28, s. 731.

75 1878-1882 yılları arasında Edirne salnameleri yayınlanmamıştır. Bu tarihler arasında belediye başkanları ile bilgiler salnamelerde bulunmamaktadır. Ancak 1882 yılında Cisir-i Mustafa Paşa kazası Belediye Reisi Vasil Ağa'nın istifası sebebiyle yerine İstefan Ağa'nın tayin edildiği görülmektedir. BOA, ŞD, 1911/22, H. 2 L 1299/M. 18 Temmuz 1882.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısr-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900) 1149

Aza	İsmail Ağa	İsmail Ağa	İbrahim Ağa	İsmail Ağa
Aza	İbrahim Ağa	İbrahim Ağa	Marin Ağa	Nadalko Ağa
Aza	Hacı Estafo Ağa	Hacı Estafo Ağa	Hacı Estafo Ağa	Hacı Kolaroğlu İstefan Ağa
Aza	Marin Ağa	Marin Ağa	Ali Ağa	Sidaroğlu Kolar
Aza	Ali Efendi	Ali Ağa		
Kâtip	Daniş Efendi	Hafız Osman Efendi	Hafız Osman Efendi	Hafız Osman Efendi
Tabip		Zacinski Ef.	Zacinski Ef.	Zacinski Efendi
Görev	1888-1890	1891-1892	1893 yılı	1895-1897
Reis	Hasan Ağa	Korista Ağa (1891) /Ali Ağa (1892)	Ali Ağa	Ali Ağa
Aza	Ahmed Ağa	İsmail Ağa	İbrahim Ağa	İbrahim Ağa
Aza	İsmail Ağa	Ali Efendi	Süleyman Ağa	Yani Ağa
Aza	İstefan Ağa	İbrahim Ağa	Dimitro Ef.	Dimitro Ağa
Aza	Nadalko A.	Estafo Ağa	Dimitro Ağa	Estafo Ağa
Aza	Kula Ağa	Yani Ağa	Estafo Ağa	Avram Ağa
Aza		Avram Ağa	Avram Ağa	Ali Efendi (Sandık Emmini 1897-)
Aza		İstefan Ağa		
Kâtip	Hafız Osman Efendi	Hafız Salim Efendi	Hafız Salim Efendi	Hafız Salim Efendi (1895) /Hafız Emrullah Efendi (1896-)
Tabip	Zacinski Ef.	Zacinski Ef.		
Görev	1898-1899	1900 yılı	1901 yılı	1903 yılı
Reis	Ahmed Bey	Ahmed Bey	Ahmed Bey	Ahmed Bey
Aza	İbrahim Ağa	Kadir Ağa	Kadir Ağa	Kadir Ağa
Aza	Rasim Ağa	Rasim Ağa	İbrahim Ağa	İsmail Ağa
Aza	Mihalov Ağa	Kasap Andon Ağa	Mehmed Ağa	Rasim Ağa
Aza	Yuda Ağa	Dimitraki Ağa	İstefan Ağa	Espaso Ağa
Aza	Bona Ağa	Sarı Kula Ağa	Dimitri Ağa	Astaş Ağa
Aza		Uzun Avram Ağa	Uzun Avram Ağa	Nikola Ağa

Aza		Raif Efendi	Yamço Ağa	Yuda Efendi
Tabip		Zacinski Ef.	Zacinski Ef.	Zacinski Ef. ¹⁵
Kâtip	Hafız Emrullah Efendi		Raif Efendi	Raif Efendi
S a n d ı k Emini	Ali Efendi	Ali Efendi	Sadık Efendi	Sadık Efendi

4. Cısr-i Mustafa Paşa Kazasına Bağlı Nahiyeler

Cısr-i Mustafa Paşa kazası, Çirmen, Lefke ve Selbükten adlarıyla üç nahiyeden oluşan birinci sınıf kaymakamlıktır. Cısr-i Mustafa Paşa kazasına bağlı Çirmen nahiyesinde 19, Lefke nahiyesinde 14 ve Selbükten nahiyesinde 19 olmak üzere 52 karye mevcuttur.⁷⁷

4.1. Çirmen Nahiyesi

Çirmen, Cısr-i Mustafa Paşa kazasının güneyinde, kaza merkezine bir saat mesafede (5 km) bulunmaktadır. Meriç kıyısında müstahkem bir kaleye sahip olan Çirmen bölgesi, I. Murad döneminde Edirne'nin fethi sırasında hakimiyet altına alınmıştır. Çirmen, bulunduğu coğrafyanın öneminden dolayı Rumeli Beylerbeyliğini oluşturan ilk sancak statüsüne sahip olmuştur. Zaman içerisinde Edirne, Vize, Kırklareli ve Tekirdağ ile tüm Ergene bölgesini kapsayan bir sancak merkezi haline gelmiştir. Paşa Livası olarak da adlandırılan sancak, 1632 yılında Özi Eyaleti'ne bağlanmıştır. Zaman içerisinde önemini kaybeden Çirmen, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cısr-i Mustafa Paşa kazasına bağlı bir nahiye haline gelmiştir.⁷⁸ Çirmen nahiyesine 19 karyeden oluşmaktadır. Nahiyeye bağlı karye/köyler şu şekildedir: Karaağaç, Bildır, Kadıköy, Evriş, Koyunlu, Epceli, Kulaklı Çiftliği, Sadırlı, Divane İlyas, Hasbegli, Kumarlı, Pehlivançayırı, Mezek, Karabağ, Burgucan Çiftliği, Yaylacık, Gölcük, Beştepe, Uskanlı Çiftliği.⁷⁹

76 Cısr-i Mustafa Paşa kazasının Belediye Tabibi Jozef Jacenski Efendi Eylül 1902'de emekliliğini istemiştir. BOA, DH.MKT., 578/33, H. 4 C 1320/M. 10 Eylül 1902.

77 *SVE*, H. 1310, D. 19, s. 305.

78 Yusuf Halaçoğlu, "Çirmen", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C 8, İstanbul 1993, s. 341-342.

79 *SVE*, R. 1317, D. 27, s. 369-370; R. 1319, D. 28, s. 978; BOA, İ.DH., 860/68880, H. 19 R 1299/M. 10 Mart 1882; BOA, Yıldız Resmî Maruzat (Y.A.RES.), 44/11, H. 12 Za 1305/M. 21 Temmuz 1888; BOA, Y.A.RES., 52/2, H. 4 M 1308/M. 20 Ağustos 1890; BOA, Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.), 130/6, H. 22 M 1308/M. 7 Eylül 1890;

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çirmen nahiyesinde müdürlük yapmış görevliler şu şekildedir: İsmail Efendi (1883), Amir Ağa (1884-1892), Selim Bey (1892-1896), Eyüp Ağa (1897-1899), Selim Bey (1900-1903).⁸⁰

4.2. Lefke Nahiyesi

Cısr-i Mustafa Paşa kazasına yaklaşık üç saat (15 km) uzaklıkta bulunan Lefke nahiyesi 14 karyeden oluşmaktadır. Nahiyeye bağlı karye/köyler şu şekildedir: Yahşibegli, Kirazlıhacı, Yenibağ, Demirhanlı, Kosti, Aladağ, Kocayakublu, Derviştepe, Nusretli, Lefke Zımmi, Dimitri, Lefke Müslüman, Karahıdır, Asiyab? Paşa.⁸¹

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lefke nahiyesinde müdürlük yapmış görevliler şu şekildedir: Nusretli Karyeli Dimo Ağa (1884-1890), Yenibağlı Ali Ağa (1891-1892), Musa Bey (1892-1894), HristoAğa (1895-1899), Ali Bey (1900-1903).⁸²

4.3. Selbükten Nahiyesi

Cısr-i Mustafa Paşa kazasına altı saat mesafede (30 km) bulunan Selbükten nahiyesi 19 karyeden oluşmaktadır. Nahiyeye bağlı karye/köyler şu şekildedir: Adaçalı, Kurt, Koçaş, Devedere, Bektaşlı, Batıcık, Lamboş Manastırı, Mustafahoca, Kozlubük, Gürgen, Köseler, Hamzac, Yuvabük, Menguf, Yatacık, Sarıyar, Alioğulları, Terk-i Efrem ve Kirazlık.⁸³

BOA, DH.MKT., 1755/115, H. 12 M 1308/M. 28 Ağustos 1890; BOA, ŞD, 2655/20, H. 8 Z 1311/M. 2 Haziran 1895; BOA, DH.MKT., 2134/1, H. 29 C 1316/M. 14 Kasım 1898.

80 *SVE*, H. 1300, D. 9, s. 96; H. 1301, D. 10, s. 105; H. 1302, D. 11, s. 106; H. 1303, D. 12, s. 106; H. 1304, D. 13, s. 101; H. 1305, D. 14, s. 104; H. 1306, D. 15, s. 104; H. 1307, D. 16, s. 104; H. 1308, D. 17, s. 104; H. 1309, D. 18, s. 109; H. 1310, D. 19, s. 301; R. 1310, D. 20, s. 123; R. 1311, D. 21, s. 105; R. 1312, D. 22, s. 109; R. 1313, D. 23, s. 109; R. 1314, D. 24, s. 109; R. 1315, D. 25, s. 109; R. 1316, D. 26, s. 109; R. 1317, D. 27, s. 120; R. 1319, D. 28, s. 734.

81 *SVE*, R. 1317, D. 27, s. 369-370; R. 1319, D. 28, s. 978; BOA, DH.MKT., 2058/28, H. 16 Ş 1310/M. 5 Mart 1893; BOA, DH.MKT., 230/4, H. 5 L 1311/M. 11 Nisan 1894.

82 *SVE*, H. 1300, D. 9, s. 96; H. 1301, D. 10, s. 105; H. 1302, D. 11, s. 106; H. 1303, D.12, s. 106; H. 1304, D. 13, s. 101; H. 1305, D. 14, s. 104; H. 1306, D. 15, s. 104; H. 1307, D. 16, s. 105; H. 1308., D. 17, s. 105; H. 1309, D. 18, s. 109; H. 1310, D. 19, s. 302; R. 1310, D. 20, s. 123; R. 1311, D. 21, s. 106; R. 1312, D. 22, s. 109; R. 1313, D. 23, s. 109; R. 1314, D. 24, s. 109; R. 1315, D. 25, s. 109; R. 1316, D. 26, s. 109; R. 1317, D. 27, s. 120; R. 1319, D. 28, s. 734.

83 *SVE*, R. 1317, D. 27, s. 369-370; R. 1319, D. 28, s. 979; BOA, ŞD., 207/15521, H. 18 S 1309/M. 23 Eylül 1891; BOA, İradeler Maarif Nezareti (İ.MF), 20/17, H. 10 L 1330/M. 22 Eylül 1912.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selbükten nahiyesinde müdürlük yapmış görevliler şu şekildedir: İzzet Bey (1884-1886), Hacı Karyeli Hüseyin Ağa (1887-1891), İzzet Bey (1892-1903).⁸⁴

Sonuç

Cisr-i Mustafa Paşa bölgesinin fethinden sonra bölgeye gönderilen Türk nüfus ile Türk-İslam hüviyeti kazanmış, I. Süleyman döneminde Boşnak Mustafa Paşa tarafından yaptırılan köprü ile “Cisr-i Mustafa Paşa” adıyla anılmaya başlanmıştır. 1530’lu yıllardan itibaren Osmanlı kayıtlarında bu isimle görülmeye başlanan bölge, Çirmen sancağına bağlı bir menzil bölgesi iken stratejik konumu ve Edirne-Belgrad hattı karayolu bağlantısının kavşağında olması sebebiyle hızla gelişme göstermiştir.

1830 yılına kadar bir kasaba olarak Çirmen’e bağlı kalan bölge, bu tarihten itibaren Edirne vilayetine bağlanmıştır. Tanzimat döneminde taşralarda yapılan idari değişikliklere göre tekrar düzenlenen bölgeye kaza statüsü verilmiştir. 1864 yılında Çirmen sancağının tamamen kaldırılması ile Cisr-i Mustafa Paşa, Edirne vilayetine bağlı birinci sınıf bir kaymakamlık haline getirilmiştir. Cisr-i Mustafa Paşa, kaza statüsü aldıktan sonra Çirmen, Selbükten ve Lefke nahiyeleri kazanın sınırları içerisinde dahil edilmiştir. 1864 ve 1871 yıllarında yapılan düzenlemeler ile kazaya kaymakamlar, nâibler, mal müdürleri, tahrirat kâtipleri, nüfus ve emlak müdürleri atanmaya başlanmıştır. Söz konusu düzenlemeler gereğince kazada, kaza idare meclisi açılarak bölgede bulunan etnik unsurların idareye katılmaları sağlanmıştır. Tanzimat döneminden itibaren taşralarda oluşturulmaya çalışılan belediye idareleri ile kazada belediye dairesi ve meclisi kurulmuş, bölgenin sıkıntıları bu vasıta ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada söz konusu dönemlerdeki idari yapılanma ve kazada görev yapmış olan şahısların isimleri saptanmıştır. Kazada görev yapan idarecilerin görev süreleri ile kaza idare meclisi ve belediye meclisinde azalık görevinde bulunmuş Müslüman ile gayrimüslim unsurların isimleri belirlenmiştir.

Cisr-i Mustafa Paşa kazası, 1829 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşlarında Rus işgaline, 1912-1913 Balkan Savaşlarında Bulgar işgaline maruz kalmıştır.

84 *STZ*, H. 1300, D. 9, s. 96; H. 1301, D. 10, s. 105; H. 1302, D. 11, s. 106; H. 1303, D. 12, s. 106; H. 1304, D. 13, s. 101; H. 1305, D. 14, s. 104; H. 1306, D. 15, s. 104; H. 1307/, D. 16, s. 105; H. 1308, D. 17, s. 105; H. 1309, D. 18, s. 109; H. 1310, D. 19, s. 302; R. 1310, D. 20, s. 123; R. 1311., D. 21, s. 106; R. 1312, D. 22, s. 109; R. 1313, D. 23, s. 109; R. 1314, D. 24, s. 109; R. 1315, D. 25, s. 109; R. 1316, D. 26, s. 109; R. 1317, D. 27, s. 120; R. 1319, D. 28, s. 735.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Cısır-i Mustafa Paşa Kazasının İdarî Yapısı (1875-1900) 1153

1913 yılında topraklarının bir kısmı Bulgaristan'a bırakılan kazanın merkezi (Svilengrad), 1915 yılında hudut tashihi ile Bulgaristan idaresine bırakılmıştır. Bölgeye adını veren Cısır-i Mustafa Paşa Köprüsü ise günümüze kadar varlığını korumayı başarmış, Osmanlı Balkanlarının bir nişanesi olarak tüm ihtişamıyla ayakta kalmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 267/20009; 471/35320; 1232/92376; 1325/99324; 1874/140529; 1959/146857; 1981/148540.

Cevdet Dahiliye (C.DH.): 171/8510.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT): 230/4; 578/33; 1534/78; 1540/114; 1701/64; 1755/115; 1777/77; 1784/5; 1878/29; 1882/38; 2058/28; 2134/1; 2156/8; 2193/98; 2218/76; 2408/97; 2483/14.

İradeler Askeri (İ.AS.): 2/28.

İradeler Dahiliye Nezareti (İ.DH.): 860/68880; 1097/86028; 1140/88960; 1212/94946; 1247/97702; 1307/1; 1322/18; 1398/24; 1401/2; 1404/38; 1405/33.

İradeler Maarif Nezareti (İ.MF.): 20/17.

İradeler Taltifat (İ.TAL.): 26/10; 124/13; 179/25.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeler (MB.İ.): 115/11.

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.): 130/6.

Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemi Defterleri (ML.VRD. TMT.d.): 5315, 5316, 5317, 5318, 5319, 5320, 5321, 5322, 5323, 5324, 5325, 5326, 5327, 5328, 5329, 5330, 5331, 5332, 5333, 6227.

Nüfus Defterleri (NFS.d.): 4174; 4175; 4177; 4183; 4377.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.): 207/15521; 902/61; 1911/22; 1919/22; 2655/20.

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.): 52/2.

Salnameler

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, H. 1287/M. 1870, Def'a 1; H. 1288/M. 1871, Def'a 2; H. 1289/M. 1872, Def'a 3; H. 1290/M. 1873, Def'a 4; H. 1291/M. 1874, Def'a 5; H. 1292/M. 1875, Def'a 6; H. 1293/M. 1876, Def'a 7; H. 1293/M. 1877, Def'a 8; H. 1300/M. 1883, Def'a 9; H. 1301/M. 1884, Def'a 10; H. 1302/M. 1885, Def'a 11; H. 1303/M. 1886, Def'a 12; H. 1304/M. 1887, Def'a 13; H.

1305/M. 1888, Def'a 14; H. 1306/M. 1889, Def'a 15; H. 1307/M. 1890, Def'a 16; H. 1308/M. 1891, Def'a 17; H. 1309/M. 1892, Def'a 18; H. 1310/M. 1892, Def'a 19; R. 1310/M. 1893, Def'a 20; R. 1311/M. 1895, Def'a 21; R. 1312/M. 1896, Def'a 22; R. 1313/M. 1897, Def'a 23; R. 1314/M. 1898, Def'a 24; R. 1315/M. 1899, Def'a 25; R. 1316/M. 1900, Def'a 26; R. 1317/M. 1901, Def'a 27; R. 1319/M. 1903, Def'a 28.

Sürelî Yayınlar

Takvim-i Vekâî, (H. 7 Cemaziyelahir 1281/M. 7 Kasım 1864), s. 1.

Düstur, Tertib 1, C 2, No: 191, H. 23 Rebiülevvel 1284/M. 25 Temmuz 1867, s.4 91-496; Tertip 1, C 3, No: 263, H. 25 Muharrem 1293/M. 21 Şubat 1876, s. 24-32.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Badi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, C 3, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, OSAV Yayınları, İstanbul 2005.

Akın, Veysi, “Cısr-i Mustafapasa (Mustafa Paşa Köprüsü) ve Tarihten Günümüze Kadarki Önemi”, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Bildiriler IV*, Kocaeli 2014, s. 2174-2190.

Arık, Feda Şamil, “Osmanlı'da Kadılık Müessesesi 1”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8, Ankara 1997, s. 1-71.

Aşıkpaşazade Tarihi, haz. Kemal Yavuz, Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Avcı, Casim, “Naib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006, s. 311-312.

Cengiz, Hasan Ali, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azime)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020.

Çadircı, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, *Belleten*, C 53, S. 206, Nisan 1989, s. 237-257.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991.

Davison, R. H., *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton University Press, New Jersey 1963.

Demirkaya, Yüksel, “Osmanlı Devleti’nde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, *İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul 1998, s. 303-317.

Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Eryiğit, Burak Hamza, Kalafat, Cansu, “Osmanlı Devleti’nde 1840-1858 Yılları Arasında Taşra Yönetimini Düzenleyen Nizamnameler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Strategic Public Management Journal*, V. 5, 10, Aralık 2019, s. 54-62.

Eyice, Semavi, “Svilengrad’da Mustafa Paşa Köprüsü”, *Belleten*, C XXVIII, S. 112, 1964, s. 729-752.

Eyice, Semavi, “Cisr-i Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul 1993, s. 32-33.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C 3/2, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Gökbilgin, M. Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası (Vakıflar, Mülkler, Mukataalar)*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.

Gökbilgin, M. Tayyip, *Rumeli’de Yürükler, Tatar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957.

Halaçoğlu, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul 1981, s. 123-132.

Halaçoğlu, Yusuf, “Çirmen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul 1993, s. 341-342.

Halaçoğlu, Yusuf, “Cisr-i Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 8, İstanbul 1993, s. 33-34.

Hoca Saadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih*, C. I, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

İpşirli, Mehmet, “Osmanlılarda Naiblik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 32, İstanbul 2006, s. 312-313.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C VII, TTK Yayınları, Ankara 2003.

Karpat, Kemal H., “The Transformation Of The Ottoman State, 1789-1908”, *International Journal of Middle East Studies*, 3, Wisconsin 1972.

Kayıcı, Haluk, *Salnamelere Göre İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Killi, Suna, Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri (1830-1980)*, Ankara Üni. SBF Yayınları, Ankara 1982.

Kuru, Levent, *Kazasker Rûznâmçelerine Göre Osmanlı İlmiye Teşkilatında Rumeli Kazaları ve Kadıları (XVIII. yüzyılın İlk Yarısı)*, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022.

Müderrişoğlu, M. Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler*, C 10, Yeni Türkiye Yayınları, s. 920-926.

Ortaylı, İlber, “Belediye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 5, İstanbul 1992, s. 398-402.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

Yılmaz, Özgür, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Taşra İdare Meclisleri (1840-1871)”, *Journal of History Studies*, Volume 6/6, 2014, s. 253-280.

